

Historia doc.dr Włodzimierza Chorążkiego

Zarys historii Garbatki opracowany przez doc.dr Włodzimierza Chorążkiego - pracownika naukowego Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie [styczeń 2008r.]

Badania archeologiczne na terenie obecnej gminy Garbatka Letnisko potwierdzają, że w okresie neolitu były zaludnione, chociaż rzadko. Znaleziono ślady puszcząńskich osad ludności trudniących się łowiectwem i rybołówstwem oraz zbieractwem. Ślady tych osad znajdowane są głównie starożytnym szlaku biegnącym z Radomia do Sieciechowa oraz Zwolenia, i dalej — do Lublina.

Od początku V do końca VIII wieku podobnie jak i w innych rejonach Polski nastąpiła przerwa osadnicza. Dawne zasiedlone polany wśród nieprzebytych ostępów Puszczy Radomskiej ponownie zajął bór. Z rzadka zapuszczali się tu tylko myśliwi, bartnicy i zbierowicze. Najbliższe grody znajdowały się w Czersku, Warce, Sieciechowie i Radomiu. Wobec któregoś nich swoje powinności służebne spełniali mieszkańcy puszcząńskich osad. W tym samym czasie (XI — XIII wiek) rozproszone osady podlegały jurysdykcji grodu kasztelańskiego w Sieciechowie i jakiegoś umocnionego dworu rycerskiego w Gródku. Jednocześnie ludność ta znajdowała się jurysdykcji parafialnej kościoła klasztorowego p.w. **św. Wawrzyńca w Sieciechowie** lub kościoła p.w. **św. Stanisława Biskupa Męczennika w Oleksowie**. Ten stan utrzymał się do wieku XVI kiedy to z inicjatywy miejscowej szlachty wzniesiono w latach 1529-31 nowy kościół p.w. **św. Anny i św. Andrzeja w Policznie**. Kościół ten stanął w miejscu pochodzącej z początków XV wieku kaplicy p.w. **św. Anny i św. Stanisława Biskupa Męczennika**, która była filią kościoła w Sieciechowie. Drugi kościół wzniesiono w roku 1598 w **Gródku** i przyjął on wezwanie **Trójcy Świętej**. Prawdopodobnie stanął on w miejscu starej przydworskiej kaplicy, która z kolei podlegała kościołowi parafialnemu w Oleksowie. Pierwotnie parafie te wchodziły w skład archidiakonatu lubelskiego, będącego częścią diecezji krakowskiej.

Jest pewne, że gród w Sieciechowie pierwotnie należał do wiślańskiego książęcego rodu Starzów-Toporów i istniał za pierwszych Piastów w XI wieku. Nazwa pochodzi od przedstawiciela tego rodu — palatyna Sieciecha, który pod rządami Hermana doszedł do wysokich godności. Sieciechów stanowił bardzo ważny ośrodek broniąc przepraw przez Wisłę i traktu z Mazowsza na Małopolskę i Ruś. Ówczesna osada nie znajdowała się dokładnie tam, gdzie dzisiejsza wieś, ale była położona na wyniosłych kępach omywanych przez nurt rzeki. Sieciechów bronił Mazowsza i rejonu radomskiego przed napadami Litwinów i Jaćwiegów, którzy go wraz z okolicą niszczyli. W XIV wieku. Wisła zmienia swój bieg, odsuwa się od Sieciechowa i traci on znaczenie na rzecz położonej na drugim brzegu Stężycy. Tuż przed zmianą koryta Wisły Kazimierz Wielki lokował miasto i zbudował kamienny zamek, którego ruiny widoczne były jeszcze w XVIII wieku.

Jan Długosz podaje, że fundatorem klasztoru w pobliżu grodu Sieciechów był Bolesław Chrobry, który w 1010 roku sprowadził zakonników ze Św. Krzyża w Górach Świętokrzyskich. Bardziej prawdopodobne jest to, że klasztor ufundował ponad wiek później cześnik Bolesława Krzywoustego — Sieciech Młodszy cześnik. Pierwsze wzmianki źródłowe pochodzą z 1132 roku. Nadania Krzywoustego wiążą się z konfiskatą dóbr Sieciecha za tchórzostwo na wojnie dzięki czemu było za co wyposażać klasztor. Kolejną osobą, która uposażyła klasztor był małopolski możnowładca — Jaksa Gryfita, który ufundował wcześniej (w 1162 roku) klasztor bożogrobców w Miechowie. Podarował on klasztorowi 15 wiosek (w tym 9 w pobliżu Sieciechowa. Darowiznę zatwierdził klasztorowi specjalnym dokumentem z roku 1252 — książę krakowsko-sandomierski Bolesław V Wstydlivy.

Wcześniej te bezludne tereny zasiedlali od południa przedstawiciele plemienia Łędzian wchodzących w skład państwa plemiennego Wiślan (późniejszych Sandomierzan i Lublinian), a od północy przedstawiciele plemion mazowieckich (Mazurzy). Tereny te w XII wieku weszły w skład dzielnicy sandomierskiej i podlegały kasztelanii sieciechowskiej.

Wioski i puszczańskie osiedla ludzkie położone najbliżej Sieciechowa, który był wtedy naczelnym grodem podstawowej organizacji plemiennej jakimi były opola. W takim opolu ludność okolicznych osad chroniła się i broniła w czasie najazdów. W innych przypadkach to mieszkańcy grodu chronili i rozpraszali się w okolicznych puszczańskich osadach wchodzących w skład opola. Znaczna część dawnych grodów-opoli stała się grodami kasztelańskimi. Miało to miejsce za czasów księcia Kazimierza Odnowiciela i króla Bolesława Śmiałego (1050–87). Kasztelan sieciechowski miał z pewnością do dyspozycji oddział zbrojny strzegący grodu i okolicy, a także wypełniający zadania „policyjno-administracyjne” na podległym mu obszarze. Rekompensatą za służbę w oddziałach i administracji kasztelańskiej z pewnością były, jakieś nadania ziemskie, z reguły położone w blisko grodu (w tym przypadku Sieciechowa).

Brak zachowanych pisanych źródeł, nie pozwala na ustalenie nawet hipotetycznej daty powstania poszczególnych puszczańskich miejscowości gminy. Średniowieczne korzenie ma jedynie Garbatka (rejon Garbatki Poduchownej i Majoratu) oraz wchłonięty przez nią Rembertów. Jeszcze starszy jest Gródek, którego początki mogą sięgać okresu wczesnopiastowskiego, ale wieś ta leży poza granicami gminy Garbatka Letnisko. Pozostałe miejscowości gminy powstawały sukcesywnie w miarę karczowania Puszczy Radomskiej (Puszczy Kozienickiej) prowadzonej nieprzerwanie od XIV wieku do początków wieku XX. Nasilenie akcji karczowania puszczy, a następnie zasiedlanie nowych wiosek miało miejsce w 2 połowie XIX wieku.

Jan Długosz w Liber Beneficiorum spisanej w latach 1470-80 wymienia tylko Garbatkę, która była w tym czasie w rękach rycerskiego rodu Ślizów herbu Abdank (Awdaniec).

Dzieje terenów, które obejmuje gmina Garbatka nierozzerwalnie związane są z dwoma-trzema ośrodkami własnościowymi: klasztorem benedyktyńskim w Sieciechowie (północno-wschodnia część gminy); południowa — w Gródku (do tej parafii należała wieś Garbatka) oraz w Policznie (zachodnia i południowo-zachodnia część gminy). Sama Garbatka przez stulecia (aż do 2 poł. XIX wieku) była peryferyjną, niewielką wioską na skraju Puszczy Kozienickiej związaną z rycerskim ośrodkiem w Policznie.

Pierwsze wzmianki o Policznie i puszczańskich osadach w jej pobliżu pochodzą z roku 1191 lub końca XIII wieku. Wiadomo, że należała ona do dóbr rycerskich, wśród których musiała być co najmniej część Garbatki. W połowie XV wieku Policzna była ośrodkiem dóbr składające się z wiosek: Czarnolas, Garbatka, Gródek i Zawada oraz siedzibą parafii, gdyż pod rokiem 1454 wzmiankowana jest w niej kaplica p.w. **św. Anny** i **św. Stanisława Biskupa Męczennika** będąca filią kościoła w Sieciechowie. Od co najmniej 1449 roku (po śmierci ich Mikołaja Śliza) była własnością braci Ślizów herbu Abdank, gdyż wtedy doszło do rozgraniczenia na terenie Garbatki dóbr Ślizów i dóbr klasztoru sieciechowskiego we wsi Rembertów (w końcu XVI włączona do Garbatki), którą klasztor posiadał od połowy XII wieku. W roku 1488 Andrzej Śliz w nieznanych okolicznościach ustąpił prawa do swoich części w Policznie i Gródku Janowi z Przytyka Podlodowskiemu herbu Janina. Po jego śmierci część pozostałych dóbr oraz dobra zagarnięte przez Podlodowskiego odziedziczył syn Andrzej oraz córka Barbara Ślizowa i to ona wniosła w posagu dobra w Policznie, Gródku i garbatce Janowi Kochanowskiemu. Po jej śmierci w 1513 roku tą częścią dóbr podzielili się sześć lat później jej synowie: Piotr, Jan, Wit, Filip, Tomasz i Dobiesław. W tym samym czasie jakąś część dóbr nabył dla swojej córki Anny Andrzej Odrowąż Białaczowski z Białaczowa herbu Odrowąż. Tę część dóbr wniosła w posagu Piotrowi Kochanowskiemu, który odtąd dzierży największą część dóbr. Następnym sukcesorem dóbr był Kacper Kochanowski. W roku 1611 jest jednak już trzech właścicieli: Piotr i

Krzysztof Kochanowscy (synowie Kacpra) i Marcin Podlodowski. W roku jako właściciel dóbr Policzna występuje Stefan Kochanowski, a w roku 1648 jego dzieci: Krzysztof i Jadwiga Kochanowscy. W latach 1650-89 — Andrzej Kochanowski, a w roku 1689 — Piotr Kochanowski. Od roku 1690 do 1718 właścicielem dóbr był kasztelanic czchowski — Paweł Jan Kochanowski. On to nie wywiązawszy się z zaciągniętego wcześniej długu, oddał ją w ręce Zofii Głuszczyńskiej — wnuczki Bernarda Dunina Głuszczyńskiego właściciela pobliskiego Gródka, która wychodząc za mąż za Adama Szaniawskiego kasztelana lubelskiego wniosła mu te części w posagu. Jakież części w tym samym roku nabył lub przejął w Policznie i Czarnolesie kasztelan radomski — Józef Podkański herbu Brochwicz. W niektórych latach trudno ustalić kto właściwie był właścicielem części majątku w Policznie, a kto w Czarnolasie. Majątki te przechodziły z rąk do rąk było to często efektem nie spłaconych długów i zastawów.

Później dobra te odziedziczyła córka Zofii i Adama Szaniawskich — Ewa Marianna po mężu Suchodolska, która w roku 1740 ufundowała w Policznie nowy drewniany kościół. Po jej bezpotomnej śmierci w połowie XVIII wieku, jej majątek przejęli spokrewni z Kochanowskimi Podkańscy — współwłaściciele dóbr. W roku 1772 właścicielami dóbr w Policznie był Franciszek Podkański, a po jego śmierci w 1786 dobra przejęła wdowa po nim Tekla z Pieniżków Podkańska, która wychodząc za mąż za Malachiasza Boguckiego zapisała mu przed śmiercią (w 1845 roku) ten majątek. Malachiasz Bogucki w roku 1812 wystawił na wyprawę moskiewską czterech ludzi: dwóch umundurowanych i uzbrojonych jeźdźców i dwóch pieszych strzelców. Malachiasz Bogucki zmarł w roku 1868 (liczył wtedy 93 lata) zostawił w spadku majątek swojej drugiej żonie Anieli z Patków Boguckiej. Ta w roku 1884 sprzedała swoje dobra Marii z Tyzenhauzów Przeździeckiej herbu Roch III (1827-90). Jeszcze przed śmiercią zapisała 84184 rubli w srebrze na budowę nowego kościoła w Policznie. Kolejnymi właścicielami majątku Policzna byli: Konstanty hr. Przeździecki (1846-96), Stefan hr. Przeździecki (1879-1932) i ostatnim — zamordowanym w ZSRR przez NKWD — Antoni Józef hr. Przeździecki (1906-45).

W roku 1761 dobra czarnolasie kupił od spadkobierców Ewy Marianny Suchodolskiej z Szaniawskich, Józef Aleksander ks. Jabłonowscy herbu Prus III (1711-77), on to odbudował spalony w 1720 roku dwór poety Jana Kochanowskiego. Jego sukcesorem był syn August (1769-92), który sprzedał w 1789 roku dobra czarnolesie generałowi Raczyńskiemu. Córki Raczyńskiego odsprzedały w roku 1826 Czarnolas wraz ze zgromadzonymi pamiątkami po poecie, przedstawicielowi wołyńskiej gałęzi książąt Jabłonowskich — ks. Maksymilianowi (1785-1846) i jego żonie Teresie z ks. Lubomirskich ks. Jabłonowskiej (1793-1847). Z inicjatywy ich sukcesora Władysława ks. Jabłonowskiego (1812-75) zbudowano w Czarnolesie w latach 1868-70 nowy murowany dwór (obecne muzeum). Jabłonowscy toczyli zaciekle spór majątkowy z właścicielem Policzna — Malachiaszem Boguckim, m.in. w sprawie o przeniesienie parafii z Policzna do Czarnolasu. Z tego też względu upadł plan współfinansowania i budowy nowego kościoła w Policznie jeszcze w 1 poł. XIX wieku. Jak wiadomo dokonała tego kilkadziesiąt lat później hrabina Maria Przeździecka, gdy nie było już zarówno Jabłonowskich, jak i Boguckich.

Z inicjatywy Malachiasza Boguckiego założono w połowie XIX wieku w jego włościach kilka nowych wiosek i przysiółków, niektóre z nich znajdują się na obszarze obecnej gminy Garbatka Letnisko. Są to: Bogucin od nazwiska Bogucki oraz Anielin — od imienia drugiej żony Boguckiego — Anieli z Patków Boguckiej.

Poza Garbatką Starą (Garbatka Poduchowna i Garbatka Majorat) pozostałe miejscowości gminy mają bardzo krótką historię sięgającą najwyżej początków XIX wieku.